

SAJTÓTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

Glatz Ferenc

A GÖMBÖS-KORMÁNY VIDÉKI SAJTÓPOLITIKÁJÁRÓL

(különlenyomat)

A GÖMBÖS-KORMÁNY VIDÉKI SAJTÓPOLITIKÁJÁRÓL

Az 1930-as évek sajtópolitikájára vonatkozó levéltári, irattári anyag jórészt még feltáratlan. A kormány sajtópolitikáját, amelyben a 20-as évekkel ellentétben a vidéki sajtóügy nagy súlyt kap, elsősorban vidéki iratanyaga alapján tekinthetjük át. A Fejérmegyei Állami Levéltárban talált, az országos sajtópolitikára vonatkozó iratanyagokat egyéb központi levéltári iratokkal és más dokumentumokkal kiegészítve, hozzávetőleges kép alakult ki a Gömbös-kormánynak a megyében vitt sajtópolitikájáról. Ugy gondoljuk, hogy a sajtóosztály néhány leiratának közlése, azok keletkezése, valamint annak nyomonkísérése, miként illeszkednek a kormány és a megyei vezetés kapcsolatába, néhány hasznos adalékkal szolgálhat a Gömbös-kormány sajtópolitikájának megismeréséhez.

Kormánypolitika – megyei sajtó

"Saját sajtópolitikát akarok inaugurálni a saját költségvetésem szerint" - mondotta Gömbös Gyula, kormánya hivatalbalépése napján sajtófőnökének, Antal Istvánnak. Az egykori sajtófőnök néhány éve írott visszaemlékezésében pontosan interpretálja e kijelentés értelmét: a miniszterelnök arra törekedett, hogy e fontos politikai propagandaeszközt, a sajtót, saját "uj típusu", "uj célu" politikájának elsőszámu eszközévé tegye. E törekvés megértéséhez az is hozzátartozik, hogy a kormányra kerülő miniszterelnöknek meg kellett szereznie a volt kormányfő, Bethlen István lapjainak számító kormányujságokat. (Budapesti Hírlap, 8 Órai Ujság. Gömbös kívánságára alapítják 1933 februárjában a "Függetlenség"-et, majd szervezik át Gömbös-lappá 1934 márciusában a Budapesti Hírlapot.) (1)

Gömbös sajtópolitikája nemcsak tartalmában, politikai céljaiban, hanem módszereiben is új volt a korábbihoz képest. Amíg

ugyanis korábban az egyes kisebblapokat a szakminisztériumok önállóan dotálhatták, Gömbös programja arra épült, hogy a miniszterelnök személyes politikáját propagáló miniszterelnökségi sajtóosztály kezébe összpontosuljanak a sajtó szabályozására szolgáló eszközök; mindenekelőtt az anyagi alap, illetve az anyagi dotálás feletti döntés joga.

Ezt az ellenforradalmi korszak sajtótörténetében döntő fontosságú elhatározást Gömbös hamarosan el is fogadtatta a minisztertanáccsal. Csendben, a különböző egyletek működésének támogatásáról készült belügyminiszteri előterjesztés kapcsán tárgyalja a kormány a sajtóalap és a sajtóosztály dolgát 1932 november 24-én. Az ülésről megjelent sajtóbeszámolóban elsősorban az osztrák-magyar kereskedelmi egyezmény megtárgyalásáról olvashatunk, s mellékesen, egy-két sor jelzi csak a többi napirendi pontot. Egyedül a 8 Órai Ujság tér vissza néhány nap múlva az egyesületek működésének engedélyezéséről, illetve támogatásáról szóló, a november 24-i minisztertanács értelmében kiadott belügyminiszteri rendeletre. Arról azonban, hogy a sajtóügyről is szó esett - nem olvashatunk (2). Pedig az előkerülő források mutatják, hogy az ülésen - melynek jegyzőkönyve elpusztult - a sajtóosztály hatáskörét kiterjesztő határozatot hoztak, s ennek értelmében "az összes sajtótámogatások a miniszterelnök hatásköre alá vonatnak." A határozat lényegének kifejtését Keresztes-Fischer belügyminiszter egyik leirata foglalja magába. (V. ö. Függelék 1. sz.) Azt pedig, hogy a sajtóosztály miként élt ezzel a jogával: Antalnak a szakminiszterekhez intézett 1933 május 3-i levele mutatja (3). A részletesebb elemzés igénye nélkül vessünk egy pillantást e levélre, mivel a korábbi határozat részben ebben kap értelmezést, s úgy érezzük, ezzel a gömbösi sajtópolitika számunkra fontos vonásaira is fényt vethetünk.

Az 1932 november 24-i minisztertanácsi határozat alapján Antal a sajtótermékek támogatását szabályozó irányelveket fogalmaz a szakminisztériumok számára. Ezek meghatározzák, milyen jellegű sajtóorgánum támogatásához kell a sajtóosztály beleegyezését kérni, s melyek azok, melyek Antalék "megkérdezése nélkül" finanszírozhatók. Ez utóbbiak körébe - mondják ki az "irányelvek" - azok tartoznak, amelyeknek "tartalma minden politikától mentes, és kizárólag Nagyméltóságod (vagyis az illető miniszter - GF.) gondozására bízott érdekek szempontjából mutatkozik támogatásra

érdemesnek". Minden olyan egyesület (mint említettük, a sajtótámogatás kérdése az egyesületek problémáival együtt került napi-rendre), amelynek lapjai "bár szakkérdéseken keresztül a politikai közvélemény alakulására befolyással lehetnek", akkor nyerhet csak támogatást, "ha a sajtóosztály részéről tett megállapítás szerint nem foglalnak el ellentétes álláspontot a kormányzat által képviselt nemzeti törekvésekkel és világszemlélettel." Itt minden esetben ki kell kérni a sajtóosztály véleményét. Ugyanígy ír a kormánytámogató s a párton kívüli, valamint ellenzéki lapok esetleges kérelmeinek (hirdetés, átalányok, vagy egyéb alkalmi szolgáltatásokért folyó-sítandó összegek) teljesítésére vonatkozóan. Meghatározzák a kormánylapok közötti sorrendet (1. Függetlenség, 2. Nemzeti Figyelő (1) 3. Budapesti Hírlap, 4. 8 Órai Ujság), és kategorizálják az összes többi hírlapot. (Az első kategóriába a Központi Sajtó Vállalat lapjai, másodikba az ellenzéki, illetve pártonkívüliek, harmadikba a hetilapok, negyedik kategóriába az egyéb időszaki lapok, folyóiratok tartoznak). A nem kormánylapok kérelmeinek elbírálásához feltétlenül szükséges a sajtóosztályt esetről-esetre megkérdezni "a sajtópolitikai szempontok figyelembevétele céljából".

A kezdeti kutatások során előkerülő iratok fényében is feltűnik tehát, hogy az a bizonyos "saját sajtópolitika" kiépülése, amelyről a miniszterelnök hivatalbalépése napján beszélt, s melyre az Antal István által leírt beszélgetésekben a következő hónapokban is gyakran visszatért - a november 24-i minisztertanáccsal kezdődött. Az itt hozott határozat volt az alapja a szaktárcákhoz 1933 májusában eljuttatott "irányelvek"-nek, s e határozat után indul meg a gömbösi sajtógépezet országos méretű kialakítása. 1932 végén halunk először arról, hogy Antal a megyékben erős kormánylapok kialakításáról tárgyal. Ennek az akciónak egyik láncszeme az a belügyminisztériumi leirat (1933. január 4. - Függelék 1.), melyben Keresztes-Fischer tájékoztatást kér a főispánoktól a megyében szubvenciót élvező lapokról, közli a már említett tényt, hogy t. i. ezentúl a vidéki lapok is csak a miniszterelnökségről kaphatnak anyagi támogatást.

Nézzük most meg megyei példán, miként realizálódik a sajtóosztály elképzelése a gyakorlatban. Sikertül talán e szűk keresztmetszetben is néhány adalékkal szolgálni a gömbösi sajtópolitika módszereihez (4).

A vidéki lapok központi kézben tartása természetesen nem volt

uj elgondolás. Ujabb kutatást igényel még annak kimutatása, hogy mekkora összegeket, s milyen megosztásban adott a miniszterelnökség sajtóosztálya a főispánok közbeiktatásával az egyes vidéki lapoknak, de a fejér megyei adatok is jelzik Gömbös törekvését: anyagilag lekötni a kormánypolitika mellé valamelyik széles körben olvasott lapot. Erre két mód alakult ki: 1. a lapot előállító nyomdavállalatot ellátták közmegrendelésekkel, és ezzel tették anyagilag érdekeltté, elkötelezetté, 2. a lapnak rendszeres havi szubvenciót utaltak ki.

Fejér megyében a legelterjedtebb ujság a Fejérmegyei Napló volt, amelyet 1894-es alapítása óta a fehérvári keresztény középosztály pénzére alapozódó Pannonia RT. adott ki. A másik két lappal - a liberális Székesfehérvári Friss Ujság-gal és az egyházi Székesfehérvári Naplóval (később "Fehérvár") - szemben a Fejérmegyei Napló kapott a megyétől és a sajtóosztálytól némi támogatást. A kiadvállalatnak biztosították az állami nyomtatvány rendelesek nagy részét, másrészt a Napló havi 100 pengő támogatást is kapott a sajtóosztálytól. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Napló szerkesztősége korábban nem érezte magát a dotációtól teljesen lekötöttnek. Soha nem adta fel azt a "szabadságát", hogy a vidéki közléprétegekben meglevő, kósza hírekben, s megjegyzésekben is kifejezésre jutó kisebb-nagyobb elégedetlenségre alapozzon, s hogy különböző jobboldali ellenzéki álláspontokhoz csapódjék. Ez a helyzet az 1931-es választásig tartott, amikor Rakáts Lajos, a lap szerkesztője, hogy "függetlenségét" megőrizze, nem fogadta el a szubvenciót. Ugyanakkor meghiusult a sajtóosztály terve, hogy kivegye a közismerten liberális beállítottságu Fodor László kezéből a Friss Ujság-ot, s egyik munkatársa vezetésével havi állandó dotációval kormánylapot formáljon belőle. Amikor azután a Károlyi-kormány takarékosági akciójának jegyében a Teleszky János által vezetett bizottság a sajtóalap költségét is alaposan megnyirbálta, a sajtóosztály vezetője, Hlatky Endre azt javasolja a főispánoknak, hogy az állami nyomtatványok és hirdetések szétosztásával igyekezzenek kézbentartani a megyei lapokat. A Gömbös kormányralépeése előtti helyzetet jellemzi Széchenyi főispán Hlatkynak írott (1932. I. 28.) válasza: "hatalmam túl nagy nem lehet, mert a helyi sajtó egyáltalán nincs közszállításokkal elhalmozva oly mértékben, hogy annak esetleges elvonása egyesekre végzetes lehetne". (5)

Amikor tehát Antalék a szervezési program megvalósításához látnak, Fejér megyében anyagilag lekötött kormánylap nincs.

Talán nem túlzás párhuzamot vonni Antalnak a vidéki sajtó iránt mutatkozó érdeklődése és Gömbösnek a vidék befolyásolásáért folytatott látványos politikája között. Ahogy a gömbösi politika egyik lényeges vonásának tartotta a falu, a vidék felé fordulását (6), a "liberális" Budapesttel szemben, Antal sajtópolitikájában is új vonás elődeihez képest a vidéki sajtóra való határozottabb támaszkodás. Antal már 1932 decemberében tárgyal gr. Széchenyi Viktorral, Fejér megye főispánjával arról, miként lehetne megbízható kormánylapot szerezni a megyében. A főispán a Fejérmegyei Naplót javasolja. A Napló - noha az 1932 november székesfehérvári választásokon a szerkesztő személyi indítékai miatt nem támogatta Gömbös miniszterét, Hóman Bálintot - Gömbös Gyulát és programját egyértelműen üdvözli, s hamarosan a "reformnemzedék" egyik leghangosabb orgánumává válik. Ezért természetes mind a főispán, mind a sajtófőnök számára, hogy a Napló-val tárgyaljanak. Nincs arra terünk, hogy nyomon kísérjük az 1933 szeptemberéig tartó megbeszéléseket, amelyeknek eredményeként a Napló havi 500 pengő (!) kormánysszubvenciót kapott. Inkább e tárgyalások néhány olyan vonására szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek elárulnak talán valamit a kormány sajtópolitikájáról - általában (7).

Az iratokból úgy tűnik, hogy a havonta rendszeresen támogatott lapot elsősorban Széchenyi akarja, 1933 folyamán több levélben sürgeti Antalt, hogy minél gyorsabban jöjjön létre megegyezés a Napló és a sajtóosztály között. Sőt, barátját, a miniszterelnökségi államtitkár Darányi Kálmánt is ösztökéli: járjon közbe, hogy Antal gyorsabban cselekedjék. Ha végiglapozzuk a Napló 1933. évi számait, megértjük, hogy miért: az ujság napról-napra kirohanásokat intézett a Gömbössel szembenálló, pillanatnyilag visszavonult konzervatív politika és képviselői ellen. A főispán szinte minden ilyen támadástól találva érezte magát. A Napló a gömbösi politikát feltétel nélkül támogatta, sőt a miniszterelnöktől - aki a gyakorlati politikában mind több engedményre kényszerült -, azt várta, hogy határozottan leszámol a bethlenistákkal, a "csákyások" megyei és országos exponenseivel. A lap cikkei erős hangon ostorozták a legitimizmust, az arisztokráciát, a bethleni időszak korrump garnitúráját, és helyet követeltek a "fiatalságnak" a hatalomban (8). A konzervatív arisztokrata Széchenyi, aki Andrássy híveként kezdte poli-

tikai pályafutását, és a megyei vezetésben igyekezett a megye keresztény-legitim színezetét is érvényre juttatni, a szubvenció megszerzésétől azt remélte, hogy egyrészt a lapot majd a hivatalos megyei vezetés orgánumává teheti, másrészt a sajtóosztály sem fogja egymásután küldözgetni azokat a leveleket, melyekben kifogásokat emel a Napló szélsőséges hangneme ellen. Legalább a kormánypolitika jobboldali ellenzéki hangja elhallgat majd a megyében, s nem kell a "Fehérvár" ügyében a püspökhöz fordulni, mivel az egyházi lap cikkeiben a Gömbös-kormányt a nácizmushoz hasonlítja, s katolikus-ellenességgel vádolja, hol a "Fejérmegyei Napló", szerkesztőjét berendelni, s vitatkozni vele, hogy a gömbösi programot hogyan kell értelmezni.

Antalt több szempont vezette a fejérmegyei sajtótárgyalásokon. Abban egyezett véleménye a főispánéval, hogy a liberális Friss Ujság-ot kormánytámogató magatartása ellenére sem lehet kormánylappá tenni. A Naplónak, mint megyei kormánylapnak funkciójával kapcsolatban viszont már ellentétek alakultak ki a főispán és a sajtófőnök között. - Antalék tisztában voltak azzal, hogy Fehérvárott s a nagybirtokos Fejérmegyében jelentős a kormány legitimista színezetű ellenzéke, melyet a püspökség nagy tömegbefolyása csak erősít. Azt is tudták, hogy Széchenyi ezekkel a körökkel jó viszonyban van. Céljuk az volt tehát, hogy olyan erőt teremtsenek a megyében, amely ellenspólusát képezheti a katolikus-legitimista politikának. Lényegében ezt akarták elérni a Napló segítségével. Igaz, hogy a kormány taktikai megfontolásait sértették már 1933 tavaszán a lap szélsőséges, a kormányt határozottabb cselekvésre buzdító kirohanásai, de végeredményben a kormány legerősebb ellenfelei: a régi kormányzati rendszer képviselői ellen folyt ez a harc, s alapvonalát tekintve megegyezett Gömbös és köre törekvéseivel. E politikai vonal ilyen határozott, nyílt támogatására éppen a sajtóosztály kezében óriási politikai erőt koncentráló november 24-i minisztertanács adott lehetőséget, melyet most Antalék igyekeztek is kihasználni.

A főispán természetesen mit sem sejt az első hónapokban e taktikából. Igaz, nem érti, miért lehetséges, hogy ő lépten nyomon megrója az immár kormánylappá átvedlett Napló vezetőit: írjanak mérsékletesebben, vegyék jobban figyelembe a megye konzervatív beállítottságát -, ennek ellenére a szerkesztő hallatlan bátorsággal jelenteti meg a szociális reformról, a Mussolini s Hitler dicsőíté-

séről szóló, a megyei legitimista politikusok, a nagybirtokosok ellen írott cikkeket. Nem tudja, hogy a szerkesztő még az egyetemi zászlóaljakból ismeri Antalt, Bánsághyt, s a reformnemzedék gyorsan emelkedő tagjait, akik bátorítják a megyei lap szerkesztőjét. Így aztán egyfelől a főispán, mint a kormány elsőszámu exponense lép fel a lappal szemben, - másfelől a szerkesztő éppen a kormányelnök kijelentéseire hivatkozva írja szélsőjobboldali cikkeit. Az összetükközések a lap és a főispán között állandósulnak. Széchenyi 1934 januárjában beadványt intéz Gömböshöz. Kéri a szerkesztő eltávolítását, a Napló irányának megváltoztatását, mert - mondja - ezt "saját állásom presztizsének tartom". A válasz kézbevételekor lepleződik le a főispán előtt a sajtóosztály taktikája: Antal ugyanis kioktatja a főispánt. Nyíltan leírja, hogy Széchenyre azért van szüksége a kormánynak, mert a megye ellenzéki erőinek is megfelelő személy, s hogy feladata "a mérleg nyelvét" játszani, "mely kiegyensúlyozási szerephez a jelen pillanatban hozzá tartozik a Fejérmegyei Naplóval kapcsolatban felmerült incidens békés elintézése is". A Napló, ha néha tulzással ír is, jelentős tényező a megyében, s a szerkesztőnek vannak politikai hivei, a vele való ellentét "elfajulása" "talán Neked (ui. a főispánnak - GF.) sem lenne kellemes..." (9)

Az ügy folytatásának leírásától tekintsünk most el; az eddig elmondottak is rávilágítanak arra, hogy a Gömbös elgondolásait nagy szervezőkészséggel érvényesítő sajtófőnök elérte célját: kialakította illetve megerősítette a gömbösi politikát harsány hangon hirdető, az ellenzéki színezetű megyei és városi vezetést a gömbösi politika oldaláról támadó lapot. Talán még annyit kell itt elmondanunk, hogy a főispán is megteszi a maga "ellenlépéseit" Antalék törekvéseivel szemben: egyrészt határozottan tiltakozik, hogy az ő megkerülésével a Napló közvetlenül a sajtóosztálytól kapja a havi 500 pengőt, másrészt mind határozottabban kezdi pártfogolni a Friss Ujságot, s ezzel egy másik, az ő politikájához közel álló "kormánylapot" tartani fenn a megyében. Antalék kénytelenek engedni: a főispán a Napló és a sajtóosztály közé iktatódik, a Friss Ujság pedig továbbra is kapja a havi 100 pengő szubvenciót.

A megyei „kormánylap”

Érdekes pillantást vetni a gömbösi sajtópolitika irányítási módszereire. Mit jelentett szubvencionált lapnak lenni? A fejrme-gyei példák itt is sok támpontot nyújtanak.

Mindenekelőtt az "iránycikkek"-ről kell megemlékezni. Ezek a sajtóosztályon születő írások gyakran érkeztek a szerkesztősé-gekhez, és a sajtóosztály havonta statisztikát készített: mennyiben használták fel ezeket az egyes ujságok. (Sajnos sem a megyei, sem az országos központi iratanyagból nem deríthető ki pontosan: mikor mennyi iránycikk érkezett a megyei lapokhoz. Az ujságokból sem tudunk meg erre vonatkozóan sokat. Elszórt megjegyzések szólnak arról - Antal, s később a Darányi kormány sajtófőnöke, Rákóczi Imre Széchenyihez írott leveleiben - , hogy hetente, vagy heten-te kétszer küldtek írásokat a sajtóosztályról.) Az iránycikk eleve meghatározta a lap országos politikával foglalkozó anyagának egy részét. Jelentőségüket akkor érzékelhetjük, ha figyelembe vesszük a vidéki lapok strukturáját: főleg a helyi eseményekkel foglalkoztak, az országos eseményekről - a helyi szerkesztőtől is függően - in-kább informatív módon írtak. Hetente egy-két iránycikk tehát erő-sen befolyásolta a lap országos vonatkozású állásfoglalását.

Antal aktív és ügyes sajtópolitikáját dokumentálják azok a fő-ispánhoz írott levelek, amelyekben az iránycikk felhasználási módjáról ír. A sajtófőnök ezzel kapcsolatos koncepcióját mutatja az 1933 decemberi leirat. (Függelék 2. sz.) E direktívának csak két elemét szeretnénk kiemelni. Feltűnő, hogy mennyire törekszik Antal a látzat megőrzésére: ki ne derüljön, hogy a kormánypolitika szellemét sugárzó cikkek "központilag uniformizálva" érkeznek a sajtóosztályról, hanem úgy kell azoknak festeniök, mintha a lap a saját meggyőződéséből írná. Sőt: minden vitát, amelyet esetleg e cikkek provokálnak s általában is a felelősséget a cikkekért "a tá-mogatott lapok szerkesztőinek sajtójogi kötelessége magukra vál-lalni" - írja a sajtófőnök. S ha ehhez hozzászámítjuk, hogy Antal itt is, mint minden ilyen tárgyú levelében, a helyi viszonyokhoz il-lő árnyalt állásfoglalást kért a lapoktól, láthatjuk: a sajtóosztály nem kis "felelősséget" hárított a néhány száz pengő ellenében a vi-déki lapok szerkesztőségére. Gyakorlatilag a megyei ujságnak kel-lett a gömbösi politika általános célkitűzéseit lebontani, önálló

munkával a helyi viszonyokhoz hangolni ("a küldött iránycikkeket a lapjuk mögött álló politikai vagy világnézeti tényezők érzékenysége-nek tekintetbevételével s olvasói szájaize szerint formálják át" - írja Antal a főispánnak.)

E direktíva megvalósítása rendkívül hasznossá válhatott Antal sajtópolitikája számára, de tegyük mindjárt hozzá: sokélt is lehe-tett. Azzal ugyanis, hogy intették a szerkesztőket: igyekezzenek a helyi viszonyokhoz hangolni a mondanivalót, szabad kezet adtak a szöveg értelmezésére, alakítására. Fejér megyében például a szer-kesztő és a főispán között a hivatalos kormánypolitika értelmezésén folyt a legtöbb vita. A szerkesztő Gömbös és a miniszterek minden mondatából a reform-ifjuság melletti sikraszállást igyekezett kiol-vasni. Szerinte a megyében "katakomba-szervezkedés" folyik, s a főispán részvételével elszaboltálják a gömbösi politika több intéz-kedését (10). Széchenyi viszont épp a helyi viszonyokra hivatkozva támadta a megyei lap politikáját: elriasztja, mondja Antalnak, azo-kat a jelentős politikai tényezőket, amelyek nem értenek egyet ugyan a kormánypolitikával, de hajlandóknak mutatkoznak a pártszerve-zést nem hátráltatni. A "helyi sajátosságok"-at tehát mindenki más-ként értelmezte, s Antalék csak annyit tehettek, hogy a pillanatnyi-lag nekik megfelelő erőt támogatták a megyei összeütközésekben. Ezért nem járhatott sikerrel pl. a főispán azon akciója sem, ami-kor a Napló szélsőséges hangját úgy akarta ellensúlyozni, hogy több iránycikket kért a sajtóosztálytól. Ahogy a parlamenti beszé-deket más ujságok cikkei, úgy az iránycikkeket is a maga koncep-ciója szerint alakította a megyei lap szerkesztője.

Természetesen egyéb "kötelezettségekkel" is járt "kormány-lapnak" lenni. Azon tul, hogy be kellett számolni a kormányhoz kö-zel álló erők, mindenekelőtt a párt megmozdulásairól, óvatosan kellett bánni az ellenzéki oldalról érkező hírekkel. Amikor például 1933 februárjában a Székesfehérvári Friss Ujság - ekkor még az egyetlen dotált kormánylap a megyében - első oldalán ír Hadik gróf szervezkedéséről, másnap megérkezik Antal levele a főispánhoz: hívja be a szerkesztőt, és figyelmeztesse, hogy kormánylap ne fog-lalkozzék ilyen részletesen vezető helyen az ellenzék megmozdulá-saival. - A szubvencionált laphálózat kiépítésével igyekezett a saj-tóosztály elérni azt is, hogy a kormánylapok ne csak a fővárosban, hanem a vidéken is azonos hangon irjanak a fontosabb események-ről. A hirhedt Trettina-IBUSZ botrány idején, amikor a kormány

taktikai okokból nem kívánta kihasználni ezt a lehetőséget az ellenzéki Kisgazdapárt ellen, Antal levelet intéz a főispánokhoz; hívják be a kormánylap-szerkesztőket, s figyelmeztessék őket az ügy szordinós kezelésére (11). S mindehhez hozzá kell tennünk: az iratok - a sajtóosztály irányt adó és megrovó figyelmeztetései - valamint a megyei ujság összevetése arról tanuskodik: a sajtóosztály - különösen 1933-34-ben - igen érzékenyen reagált a megyei lapok kormánypolitikától eltérő cikkeire, hírközléseire.

Kormánypolitika - sajtószubvenció

Korábban, a kormánysubvencióban részesülő megyei sajtó megteremtésekor láthattuk, mennyire az arisztokrata, legitimizmussal is szimpatizáló főispán ellen politikai erővé vált a megyei Napló. Az elvi közelállás mellett a magas összeget jelentő kormánytámogatás biztosította, hogy valóban a gömbösi politika szócsovénvé, a miniszterelnökség kezében pedig taktikai eszközzé váljék a megye legelterjedtebb ujságja. Hogy a megyei vezetés és a kormány kapcsolatába, ellentéteinek alakulásába beilleszthessük a sajtóosztály és a megyei sajtó viszonyát, tekintsük át a sajtószubvenció alakulását Fejérmegyében.

	FmN	SzFrU	Összesen
1932 dec. - 1933. szept.	-	100	100
1933 szept. - 1934 jun.	500	100	600
1934 jul. - 1935 jun.	450	90	540
1935 jul. - 1935 okt.	400	-	400
1935 nov. - 1937 máj.	350	100	450
1937. jun. -	350	150	500

Az átvételi elismervények alapján összeállított kis statisztika mutatja a kormány kezdeti lendületét, s komoly szándékát a megyei sajtó kézbentartására (600 pengő havonta). 1933 szeptembere előtt azért nem tudott Antal több pénzt fordítani e célra, mert 1933 februárjában a "Függetlenség"-re kellett figyelmét és anyagi esz-

közeit koncentrálni. Az 500:100 pengő arány kialakulásáról már szóltunk; ez a választások lezajlásáig változatlan marad. (1934 júliusában a vidéki lapok szubvenciójából mindenütt lecsipnek 10-10 %-ot, ennek következtében kap a Napló 450, a Friss Ujság 90 pengőt havonta.)

Az 1935. tavaszi választások több szempontból is változást hoztak a kormány vidéki sajtópolitikájában. A választásokra hivatkozva a főispán mozdul meg először; igen hevesen támadja a sajtóosztálynál, a Belügyminisztériumban és a Nemzeti Egység Pártjának központjában a Fejérmegyei Naplót, mondván: ha a szerkesztő továbbra is szélsőséges politikát követ, a helyi nagybirtokos és egyházi befolyás alatt álló politikai erők elfordulnak a NEP-től, mivel jogosan érezhetik a Napló ellenük íródott cikkei mögött a kormány támadását is. Antalék ekkor feláldozzák eddigi szövetségüket a Napló szerkesztőjét. Eltávolítják a lap éléről, sőt Székeshérvárról is (12).

A győzelemmel végződő választások után viszont Antalék "lépnek" együtt: általában csökkentik a most már talán kisebb fontosságúnak ítélt megyei sajtó dotációját (540 P-ről 400 P-re), s megszüntetik a megyei egyensúly - s a főispán kérései - miatt támogatott Friss Ujság szubvencióját. Jellemző az ismét jelentkező gömbösi totális törekvésekre az a nyílt, s magabiztos fellépés, amely a főispánhoz intézett, 1935 július 4-i levélből sugárzik. (Függelék 3. sz.) Lényege: most már nem látják szükségesnek figyelemmel lenni azokra a taktikai szempontokra, amelyek eddig a Friss Ujság pénzelését indokolttá tették. (Csak zárójelben jegyezzük meg: igen fontos, s a kormány taktikáját mutatja az első bekezdés egy utalása a választások alkalmából időlegesen támogatott ujságokra vonatkozóan. Mind kiderül, ezektől most megvonják a szubvenciót.) A csökkentett összeget Fejérmegyében egyedül a Napló kapja meg.

A Friss Ujság 100, majd 90 P-jét egyébként a kormány már korábban, 1933-tól kezdve meg akarta szüntetni, mondván, elég egy kormánylap a megyében. Ezt csak Széchenyi akadályozta meg, aki - noha 1931-ben teljes erővel a lap kormánykézbe kaparintása mellett volt - mindent elkövetett az anyagilag egyébként is rosszul álló Friss Ujság megmentésére. Most, 1935 nyarán is minden érvet felhoz Antal Istvánhoz írott leveleiben a lap mellett, s hangsúlyozza hogy a Hóman-választásokon egyedüli kormánytámogató volt, a 35-ös választáson is igen lojális hangon írt, s hogy noha Fodor zsi-

dó származása talán épp ezáltal a kormány politikájához közel lehet hozni a városban "a másik szárnyat". Antal előbb nem válaszol a levelekre, majd elzárkózik Széchenyi kérésétől. A sajtóosztály csak a Fejérmegyei Naplónak utalja ki a havi 400 pengőt.

1935 őszén - nem függetlenül a kormányon belüli ellentétek élesedésétől - Széchenyi pozíciója megerősödik a megyei politikai életben. Sikerül visszaszorítania - éppen a kormány mérsékeltebb szárnya segítségével - a megyei közéletben jelentkező szélsőjobb exponenseket (13), s a Napló szerkesztőjének eltávolítása után úgy látszik, hogy a sajtóügyben is visszakapja a kezdeményezést. Antal 1935 októberében már engedékenynek mutatkozik: a megyei kormánylap új szerkesztőjének kijelölését teljesen a főispánra bizza, s az ismételt kéréseknek engedve csökkenti a Napló dotációját, s ezzel egyidőben újra kiutalja a Friss Ujságnak a havi 100 pengőt. Ezzel is "könnyíteni akar" - mondja - Széchenyi helyzetén. Majd félmondatban hozzáfűzi: azért "szándékom az, hogy a jövőben is a Pannónia RT-t igyekezzünk erősíteni" (14). E mondat ellenére is világos azonban, hogy a megyei sajtóügyben a sajtóosztály korábbi aktivitása - miként a kormány politikájáé a konzervatív megyei vezetéssel szemben általában - 1935 végén nagyot csökken. A fejérmegyei sajtóügyben végbemenő folyamat további irányát az Antal bukása utáni adatok jelzik: a Darányi kormány új sajtófőnöke, Rákóczi Imre teljesen a főispánra bizza, miként ossza meg a felemelt szubvenciót, s mint a statisztikai adatok mutatják, Széchenyi élt is jogával.

1933 és 1935 között tehát a kormány vidéki sajtópolitikája is nagyjából követi az általános politikai folyamatokat. Az első neki-lendülés során nagy összeggel dotálják a legelterjedtebb megyei lapot a gömbösi politikához kötve ezzel azt. Emellett ekkor még természetesen figyelembe veszik a bethlenista erők igényeit is. Az 1935-ös választásokon a győzelemért mindent megtesznek, majd utána félretéve a korábbi taktikai szempontokat, nyíltan csak a gömbösi vonal orgánumát akarják pénzezni. Ez azonban - miként az országos politikában megerősödő totális törekvések is - csak néhány hónapig tartható: a megyében fölénybe kerülő konzervatív erők meghátrálásra készítetik a nagy sajtóprogramot, s a sajtóosztály korábbi elveiből engedni kényszerül.

FÜGGELÉK

1.

1933. január 4.

[Keresztes-Fischer belügyminiszter leirata a fejérmegyei főispánhoz, melyben kimutatást kér a megyében támogatott sajtótermékekről, s tájékoztat a minisztertanács idevonatkozó határozatáról.]

Magyar Királyi Belügyminiszter

5161/132. eln.

szám.

Budapest, 1933. évi január hó 4-én.

Bizalmas!

Saját kezébe!

Az 1932. évi november hó 24. napján tartott minisztertanács kimondotta, hogy azon anyagi eszközök felett, amelyek a kormány politikájának a sajtó által való szolgálatát vannak hivatva biztosítani, az egyes tárcákra azonos irányelvek szerint kell diszponálniok és hogy az összes sajtótámogatások a miniszterelnök hatásköre alá vonatnak.

Eddig az egyes tárcák és az alájuk rendelt hatóságok, intézmények, üzemek maguk juttattak támogatást lapoknak és hírlapiróknak, melynek ellenében különböző szolgálatokra tartottak számot. A sajtótámogatásnak ez a szétágazása és megosztottsága, mellyel együtt jár a külön informálás és külön irányítás, gyakran idézett elő visszaállásokat és oda vezetett, hogy ugyanazon feladat jutalmazásáért a sajtóorgánumok külön-külön jelentkeznek az egyes minisztériumoknál, a hatóságoknál és üzemeknél.

A jövőben a sajtószolgálatnak az egész vonalon közös forrása mind informatív, mind pedig a sajtópolitika anyagi eszközei tekintetében az a discretionális jogkör, amelyet a miniszterelnök rendeletéből a sajtóosztály vezetője tölt be, a sajtóalap rendeltetésszerű felhasználásával. Ehhez képest felkérem Méltóságodat, szivesked-

jék sürgősen bizalmas kimutatás által tájékoztatást adni hozzám arról, hogy a vezetés alatt álló törvényhatóság, illetőleg hatósági intézmények, üzemek részéről legutóbb mely sajtóorgánumok és mely egyesületek kaptak, milyen összegű támogatást.

Amennyiben valamely lapnak eddig élvezett vagy a jövőre nézve is szükségesnek tartott anyagi támogatása - az általános sajtópolitika irányelveivel összeegyeztetve - folyósítani fog, az általában ezentul a miniszterelnökségről történik. Hasonló elvnek kell érvényesülnie ugyancsak általánosságban az egyesületekkel és más társadalmi alakulatokkal, valamint az egyes lapok munkatársaival szemben is, a részükre indokolt esetekben juttatható honorálások, vagy segélyezések folyósításánál.

Az egyes tárcák jelentése alapján a minisztertanács fogja megállapítani a kivételeket és azt, hogy melyek azok a politikamentes, tisztán szakcélokat szolgáló sajtóorgánumok és egyesületek, melyeknek támogatása a jövőben is a szakminisztériumok részéről történjék. a.)

Keresztes Fischer

[Eredeti sokszorosított példány

Fejérmegyei Állami Levéltár (a továbbiakban: FÁL). Főisp. res. 7/933.]

1933. december 11.

[Antal István, a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője a főispánhoz intézett leiratában az "Íránycikkek felhasználásának módjáról szól.]

Méltóságos Uram!

Igen tisztelt Barátom!

Res. 31. 351.

M. E. III.

SZIGORUAN BIZALMAS!

Kizárólag sajátkezű felbontásra!

A vidéki lapok állandó megfigyeléséből a vezetésem alatt álló ügyosztály az utóbbi időben arra a megállapításra jutott, hogy a szerkesztők a jelzés nélküli kék borítékban küldött íránycikket legtöbbször minden változtatás nélkül közlik és azok felhasználásánál nem veszik tekintetbe a helyi viszonyokat és a helyi politikai érdekeket.

Bár tudatában vagyok annak, hogy igen nehéz a vidéki lapokkal szemben azt a követelményt általában felállítani, hogy a közlemény alap gondolatának és tendenciájának megőrzése mellett úgy alakítsák át azokat a szerkesztők, hogy mindenkor tekintettel legyenek a helyi világnézeti párt- és egyéb politikai vonatkozásokra, már csak azért is, nehogy a megnyugtató és az ellentétek kiegyenlítése helyett épp ellenkezőleg: bonyodalmak álljanak elő, - mégis részben a publicisztika színvonalának emelése, részben pedig a sajtó jogi felelősség szempontjából sulyt kell helyeznem arra, hogy minden lap igyekezzék a nyers eredetiségben való változtatás nélküli, kényelmes közlés helyett aktívan is közreműködni a közvélemény kialakításában.

Kivánatos fenntartani a látszatot kifelé abban a tekintetben, hogy a lap a saját meggyőződéséből írja, amit ír, nem pedig központilag uniformizálva. A vidék nagy lapjaitól természetesen mást várok el, mint az egész jelentéktelen sajtótermékektől. Ott, ahol megvan a kellő biztosíték a szerkesztők személyében és értelmi kvalitásaiban, szükséges az írányközlemények felhasználását akként

kivánni tőlük, amint azt az előbbieken említettem, annál is inkább, mivel gyakran előfordul, hogy a postai küldés folytán a cikk állásfoglalása bizonyos vonatkozásokban elévül, mire az olvasóhoz érne. Ezért indokolt a cikkek átirása, ezért küldjük azokat mindig felhasználás céljából, mivel azok arra szolgálnak, hogy elsősorban a momentán fennforgó belpolitikai mozzanatok és hangulatokat ismerjék meg a szerkesztők. Nagyon kérlek, méltóztass alkalmilag személyes megbeszéléssel rávezetni a kormány politikáját támogató lapok szerkesztőit arra, hogy venniük kell maguknak azt a lelkiismeretes publicistát kötelező fáradságot, hogy a küldött iránycikkeket a lapjuk mögött álló politikai vagy világnézeti tényezők érzékenységének tekintetbevételével s olvasóik szája szerint formálják át, mert csak így módon lehet szolgálni a magasabb nemzeti érdekeket s a társadalmi egység gondolatát.

Ezek a cikkek azért névtelen tájékoztató vázlatok, hogy sajtójogi szerződésük fedve maradjon. Nem illő a helyi lap szerkesztőségének úgy feltüntetni az irányközleményeket, hogy azokat más forrásból kapták. Olyan esetekben pedig, amikor a közlemény politikai vitát provokál, vagy az azokban foglaltakra vonatkozólag a felelősség kérdése felmerül, a támogatott lapok szerkesztőinek sajtójogi kötelessége magukra vállalni azt az erkölcsi obligót, hogy a közlemények, amelyeket lapjuk politikáról, alkotmányjogi kérdésekről, világnézetről közöl, az ő műhelyükben készült s az ő gondolataikat tükrözi vissza.

Minden kétséget kizáróan tehát egyfelől saját nagybecsű tájékoztatóra, másfelől pedig a rendelkezésére álló lapok szerkesztőivel való közlés céljából irányelvül tudatni kívánom még egyszer, hogy

sajtópolitikai érdek a küldött közlemények felhasználása, vagyis a lapokban azoknak a témáknak megjelenése, amelyek az adott helyzetet és az időszert politikai kérdéseket tárgyalják,

de közlésük szószerint, vagy változtatás nélkül: nem kötelező, ellenben kívánatos azokon értelmes, az alapgondolatot érintetlenül hagyó némi változtatás a helyi szempontoknak megfelelően.

Végül azt kérem a vidéki lapoktól, hogy tapintatosan kezeljék azokat a kérdéseket, amelyek kiélezhetik az eltérő felfogásokat. A miniszterelnök urnak és kormányának, valamint az én sajtópolitikámnak az az össze törekvésünk, hogy a felfogásokat az egész

vonalon összhangba hozzuk s azok feleslegesen ne állittassanak egymással szembe. Ez a legfőbb kíváncsalmam a nemzeti és társadalmi egység gondolatának jegyében.

A lapokkal így értelemben folytatott megbeszélésed és irányításod eredményéről annak idején szíves értesítéseted kérem. b)

Budapest, 1933. évi december hó 11-én.

A miniszterelnök rendeletére:

Antal István sk.
miniszteri tanácsos,
a sajtóosztály vezetője.

[Eredeti sokszorosított példány
FÁL. Főisp. res. 7/933.]

3.

1935. július 4.

[Antal István Széchenyihez írott levelében a sajtóosztály választások után kialakult állásfoglalását közli a vidéki sajtóorgánumok kérdésében.]

M. Kir. Miniszterelnökség
Sajtófőnök

Budapest, 1935. július 4.
Szigoruan bizalmas!

Igen tisztelt Barátom!

Július 1-vel új költségvetési évbe léptünk, amely szükségessé teszi a kormány vidéki sajtópolitikájának átszervezését. De nem csupán ez okból hárul rám ennek a feladatnak elvégzése, hanem a választások lezajlása után beállott új politikai helyzet is involválja ezt, miután a választások sikere érdekében olyan sajtóorgánumokat is támogatásban kellett részesítenem, amelyekre csak alkalmiszertűleg volt a kormány politikájának szüksége.

Szives tudomásodra kívánom hozni, hogy a miniszterelnök ur Ónagyméltóságától ismételten azt a direktívát kaptam, hogy a vidéki lapok rendelkezésére álló anyagi erőket ne forgácsoljam szét nagyszámu orgánumok támogatására, hanem inkább arra törekedjem, hogy az ilyen természetű inflációt leépítve, kisugárzó sajtógócponatok létesüljenek.

Meg kell jegyezmem még azt is, hogy a kormány sajtópolitikája tekintetében az elközelgő hónapokban fontos és nagyjelentőségű elhatározásokat kell keresztülvinnünk s így már most rendeznem kell, amennyire csak lehet, a sajtónak azokat a dolgait, amelyekre befolyást gyakorolni tudok.

Igy vált minduntalan szükségessé, hogy a joghatóságod területén megjelenő eddig kormánytámogatást élvező lapok közül csak egy részére biztosítsam a rendszeres támogatást. Ugy vélem, Te is helyeselni fogod azt az elhatározásomat, hogy a "FEJÉRMEGYEI NAPLÓ"-t részesitem előnyben a "Székesfehérvári Friss Újság"-gal szemben, úgy keresztény és nemzeti irányánál fogva, valamint nagyobb arányu elterjedésére való tekintettel. Sajnos azonban, hogy a "Fejérmegyei Napló"-nak is kénytelen voltam a múltban élvezett szubvencióját havi 400 pengőre csökkenteni. Kérlek, tehát, hogy július 1-től kezdve a Hozzád juttatott 400 pengőt egyedül a "Fejérmegyei Napló"-nak légy szives kiszolgáltatni.

Fogadd őszinte tiszteletem kifejezését, amellyel vagyok c)

készséges hived:

Antal István
államtitkár

[Eredeti gépirat
FÁL. Főisp. res. 7/933.]

Glatz Ferenc

1. Antal István emlékirata. 73. 1. MTA Történettudományi Intézet Archivuma.
2. Budapesti Hírlap, 8 Órai Újság, Pesti Napló; 1932. XI. 25; valamint 8 Órai Újság 1932. XI. 30.
3. Országos Levéltár, Miniszterelnökség, Darányi Kálmán m. e. államtitkár iratai.
4. A fejérmegyei sajtóügyre vonatkozóan elsősorban a főispáni bizalmas iratok sajtó-dossziéira, megyei lapok cikkeire, valamint Stier Miklóssal közösen írott tanulmányunkra ("Megyei küzdelmek a gömbösi reform-program körül" - kézirat) támaszkodtunk.
5. Fejérmegyei Állami Levéltár (továbbiakban: FÁL) Főisp. res. 1/1931; 6/1932.
6. V. ö. Gömbös Gyula beszéde a Községi és közjegyzők Országos Egyesületének évi közgyűlésén (1932. XI. 22); a miniszterelnök "vidéki zászlóbontás"-a Miskolcon (XI. 19.), valamint a 8 Órai Újság kommentárja a párt átszervezéséről (8 Órai Újság 1932. X. 28.)
7. FÁL. Főisp. res. 7/933.
8. Különösen a Fejérmegyei Napló 1933. VII. 1., VII. 2., VII. 6., VII. 12., VII. 13-1 számai.
9. A levélváltás; FÁL. Főisp. res. 7/934.
10. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára. Levelestár. Antal István - Hóman Bálint 1934. XI. 24.
11. FÁL. Főisp. res. 7/933.
12. V. ö. Főisp. res. 7/935.
13. Glatz Ferenc - Stier Miklós: Megyei küzdelmek a gömbösi reformprogram körül. (Kézirat)
14. FÁL. Főisp. res. 7/925; 6/937.

FÜGGELÉK

- a) Az irat hátulján Széchenyi válasz-fogalmazványa (1933. I. 14.):
a 3 napilap közül a Friss Ujság-ot támogatja a sajtóosztály.
- b) Az irat alján ceruzával: "Tudomásul vettem. 933. XII. 21.
Fodor László".
- c) A levél hátulján a főispáni titkár írása: "Válasz Antal VII. 9."